

fonetika

jazyk

- kategorizace
- asociace:
 - signál / forma ~ funkce / obsah / význam
- ?: mají zvuky význam?

jazyk

- kategorizace
- asociace:
 - signál / forma ~ funkce / obsah / význam
- ?: mají zvuky význam?
 - uzavřený, rel. malý inventář zvuků > kombinatorické možnosti

popis hlásek

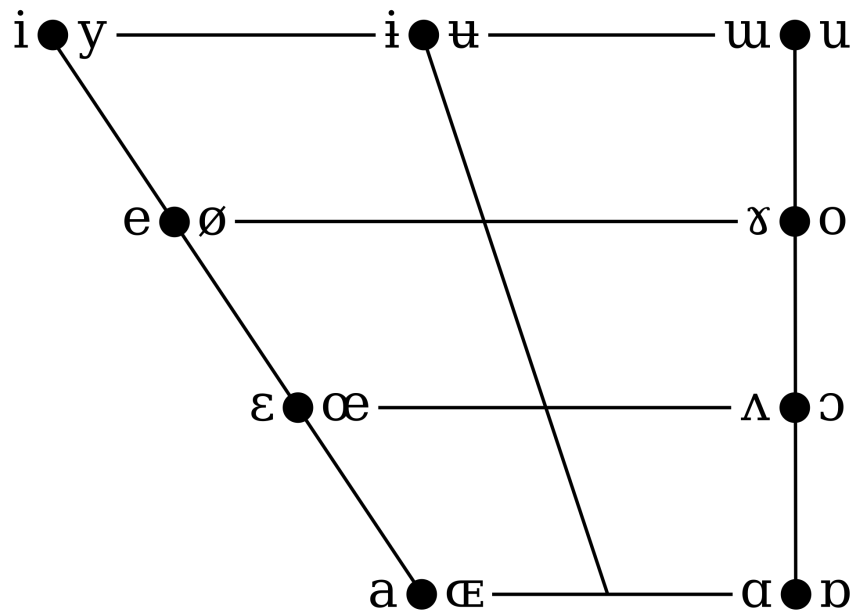
- jak vznikají (řečové) zvuky
- vokály v konsonanty
- sonory v obstruenty
- artikulační popis:
 - místo
 - způsob

ipa

- grafický záznam zvuků jazyka:
 - kaškaj - kaškai - kaškay - kashkai - kashkay - kashgay - qashqai - qashaqay - قاشقاي - кашкай
- [international phonetic alphabet](#)

vokály

- přední - střední - zadní
- nízké - středové - vysoké
- ne/labializované
- krátké - dlouhé
- monoftongy - diftongy
- orální - nazální

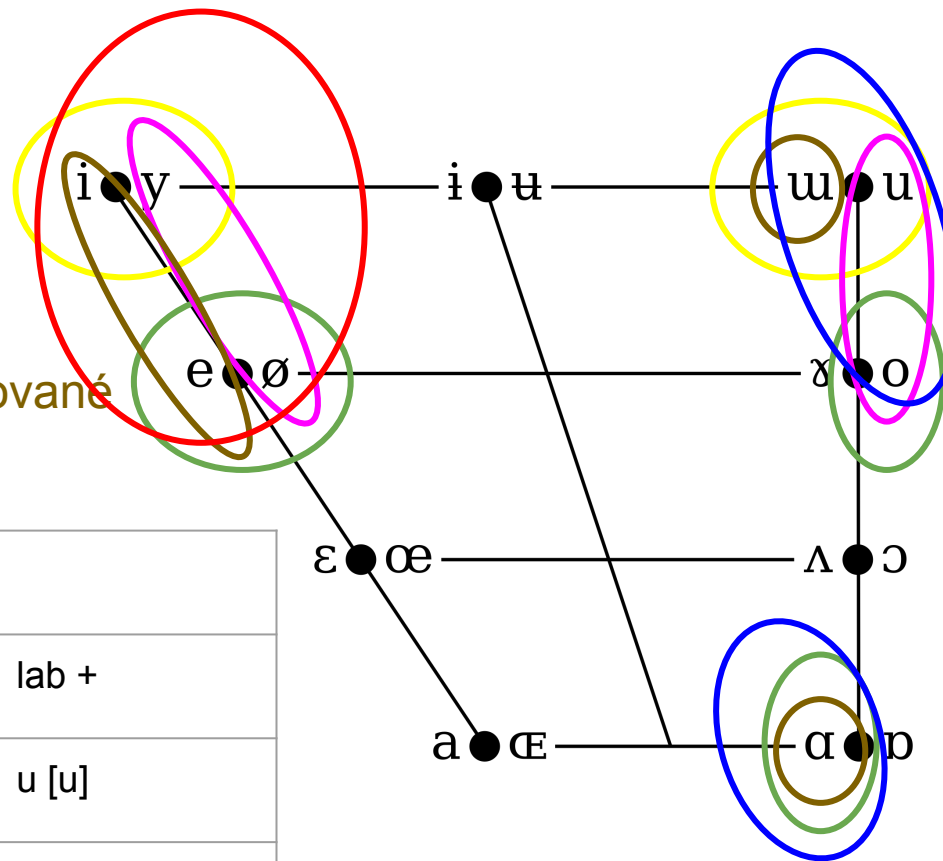

tu. vokály

- a - e - u - ɪ - o - ü - i - ö
- místo?
- zavřenost?
- labializace?
- délka?

tu. vokály

- a - e - u - ɪ - o - ü - i - ö
- místo: **přední** - **zadní**
- zavřenost: **vysoké** - **nevysoké**
- labializace: **labializované** - **nelabializované**

	přední		zadní	
	lab -	lab +	lab -	lab +
vysoké	i [i]	ü [y]	ɪ [ɯ] (také [ə])	u [u]
nevysoké	e [e]	ö [ø]	a [ɑ]	o [o]

tu. vokály

- a - e - u - ɪ - o - ü - i - ö
- místo: přední - zadní
- zavřenost: vysoké - nevysoké
- labializace: labializované - nelabializované
- délka: pouze sekundárně (ale v určitých případech rozlišuje význam)
 - ilmi (vědu - akuzativ) x ilmî (vědní, vědecký - adjektivum)
 - saĝlik (zdraví) x salik (doporučení)
- diftongy: dva tautosylabické V (z jednoho přechází artiklace plynule “směrem” k druhému): v tu. nejsou (cf. laboratuvar

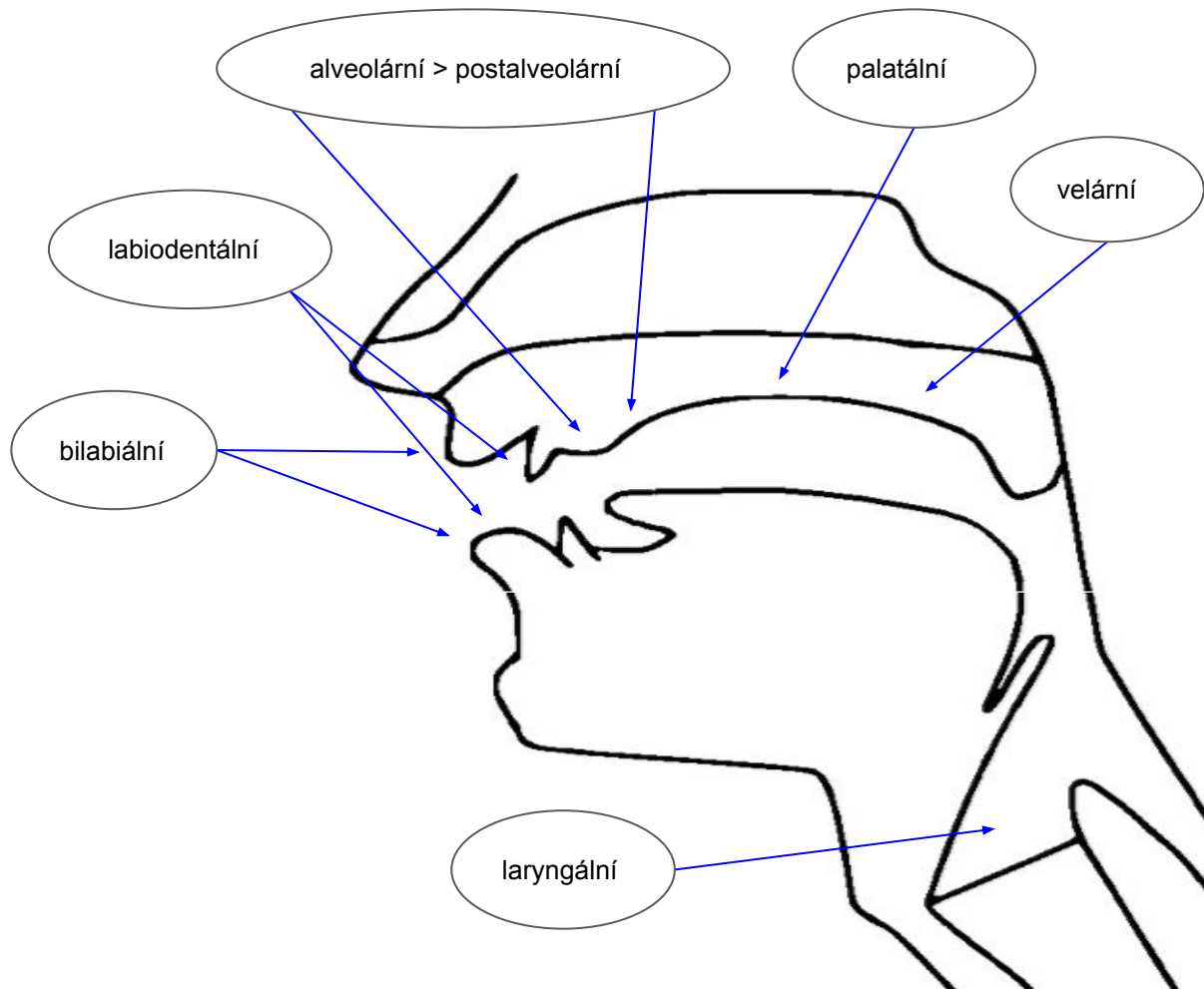
konsonanty

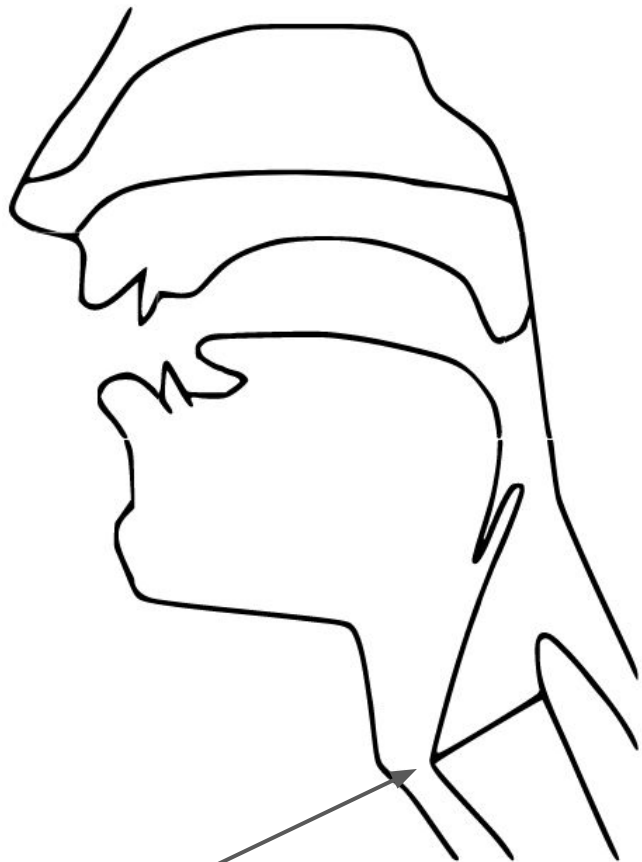
- způsob:
 - explozivy
 - frikativy
 - afrikáty
 - sonory: aproximanty - nazály (- vibranty)
- místo:
 - bilabiální - labiodentální - (dentální) - alveolární - palatální - velární - uvulární - laryngální
- znělost:
 - znělé - neznělé
- délka:
 - ne/geminované
- ukázky: [a](#), [b](#)

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (2005)

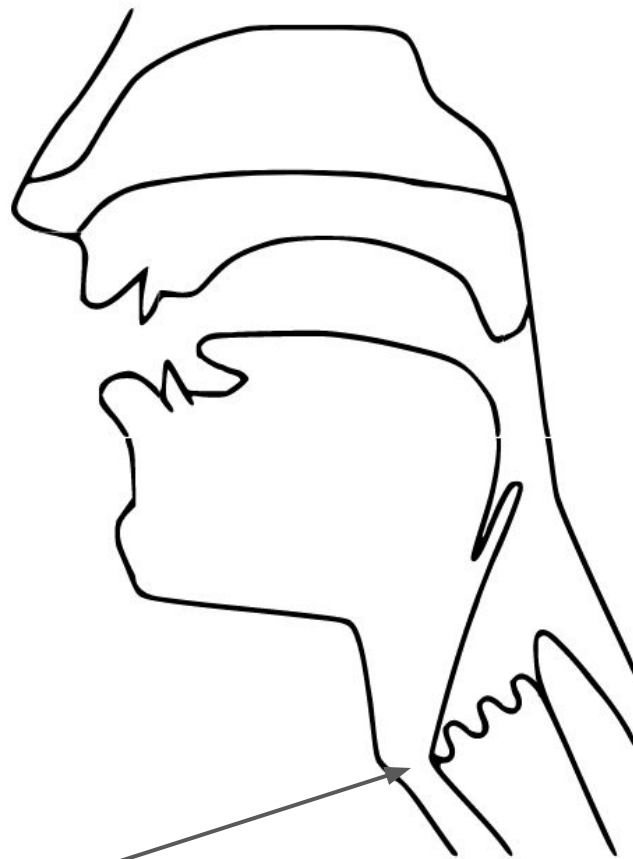
CONSONANTS (PULMONIC)

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Epi-glottal	Glottal
Nasal	m	ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ			
Plosive	p b		t d			ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ			
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	ʜ ʕ̥	h ɦ
Approximant		ʋ	ɹ			ɻ	j	ɰ	ʁ	ʕ	ʕ̥	h ɦ
Trill	ʙ		r						ʀ			
Tap, Flap		ⱱ	ɾ			ɽ						
Lateral fricative			ɬ ɮ									
Lateral approximant			l			ɭ	ʎ	ʟ				
Lateral flap			ɭ									

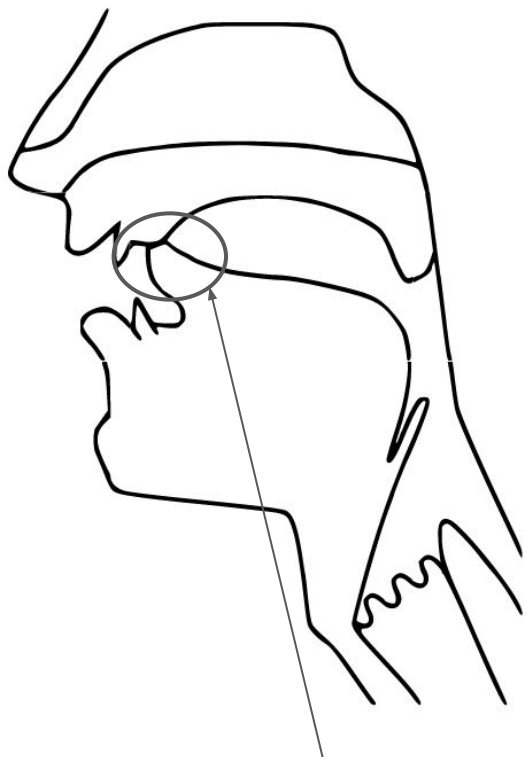

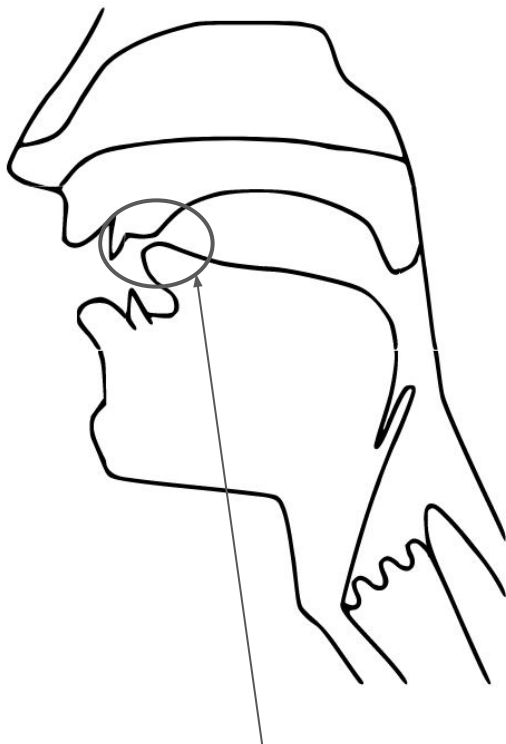
hlasivky nekmitají > neznělá

hlasivky kmitají > znělá

plný závěr > exploziva

úžina > frikativa

závěr + průchod nosní dutinou
> nazála

tu. konsonanty

- způsob + místo + znělost > viz následující tabulka
- délka:
 - dlouhé (zdvojené, geminované) konsonanty existují: např. anne, okullar
 - rozlišují význam: kata (do patra) x katta (v patře)
 - s výjimkou přejatých slov se vyskytují převážně na morfologické hranici: ressam (arabské) x okullar (turecké pod vlivem francouzštiny)

tu. konsonanty

		bilabiální	labio- dentální	dentální / alveolární	postalveolární	palatální	velární	laryngální
obstruent	exploziva	p - b		t - d			k - g	(?)
	frikativa		f - v	s - z	ʃ [ʃ] - j [ʒ]			h
	afrikáta				ç [tʃ] - c [dʒ]			
sonora	nazála	m		n				
	švih			r [r]				
	aproximanta					y [j]		
	laterální aprox.			l				

pozn.: kde se liší turecký zápis od znaku ipa, je ten uvedený v závorce,
u obstruentů je první z případné dvojice vždy znělý

foném

- výše popsané = fonémy
- mezijazykově různé ([c](#), [d](#), [e](#))
- změna významu v artikulační varianta (ne/podmíněná)
- př. d - t - t^c (dentální exploziva, znělá - neznělá - neznělá aspirovaná [s přídechem]):
 - dek v tek > změna hlásky (znělá v neznělá) = změna významu > 2 fonémy
 - tek v t^cek (s/bez aspirace) > změna hlásky (neaspirovaná v aspirovaná) = nemění se význam > 2 výslovnostní varianty 1 fonému
 - dek v t^cek > změna hlásky (znělá v neznělá aspirovaná) = změna významu > 2 fonémy
 - výsledek: d = samostatný foném, t + t^c = 2 varianty jednoho fonému

slabika

- nejmenší přirozená jednotka řeči
- percepčně snadná identifikace, přitom obtížná definice
- vždy přítomnost nějakého sonorního elementu/vrcholu, průběh sonornosti často (ne vždy) \wedge (nárůst - vrchol - klesání)
- onset + rhyme (rhyme = nucleus + coda)
- fonotaktika = různé jazyky dovolují různé kombinace zvuků (ve slabikách i přes ně)
- konsonantní klastr = shluk konsonantů v onsetu / kodě
- otevřené x zavřené slabiky: přítomnost kody (příp. dlouhý V)

tu. slabika

- relativně málo komplexní slabiky (cf. č. spředls)
- jádro: vždy V
- obecná struktura slabiky: (C)V(So)(C)
- povolené C klastry:
 - iničiálně: ne
 - finálně: CC
 - sonora + obstruent
 - frikativa + exploziva
 - -ks (boks - raks)
- hiát: cizí slova nebo sekundárně
- nevysoké labializované V: nativně jen v první slabice

fonologické procesy

- hlásky se nevyskytují v izolaci > vzájemné ovlivňování v proudu řeči
 - redukce
 - vypouštění V/C, centralizace vokálů
 - já jsem > [jaːsɛ̃]
 - asimilace
 - místa a/nebo způsobu a/nebo znělosti
 - progresivní / regresivní
 - kontaktní / distanční (vokální harmonie)
 - epenteze a elize
 - epenteze = vkládání pomocných V/C
 - elize = vypouštění V/C
 - lenizace (lenition)
 - oslabování C v intervokalické pozici

tu. fonol. procesy: výběr z alofonie

- hláskovým okolím podmíněné artikulační varianty fonémů
- vokalismus:
 - mimo a + o všechny V více otevřené na konci slova
 - e: otevřená varianta před nazálami + likvidami
- konsonanty:
 - aspirace (přídech): všechny neznělé explozivy + afrikáta (nenásleduje-li C)
 - palatalizace (velarizace): l + velární explozivy
 - labiovelární frikativy > bilabiální C (v kontextu labializovaných V)
 - r: oslabení znělosti ve finální pozici
 - h: palatální a velární varianta

tu. fonol. procesy: asimilace znělosti

- ztráta znělosti exploziv + afrikát ve finální pozici
- progresivní asimilace znělosti u sufixů (cf. lokativ)

tu. fonol. procesy: lenizace

- nabývání znělosti:
 - neznělé explozivy + afrikáta
 - někdy přes hranice slov (şarap iyi mi?)
 - u neslabičných sufixů
 - k + ç téměř kategoricky
 - ostatní není zcela průhledné (viz samostatný dokument)

tu. fonol. procesy: epenteze (+ elize)

- epentetické V pro zjednodušení nepovolených C klastrů (vždy vysoké V)
 - iničiálně: někde lexikalizováno (istatistik, kulüp), jinde může být podmíněno i sociálně
 - finálně:
 - resylabifikace klastrů u přejatých slov + části původní slovní zásoby
 - před neslabičnými sufixy opětovná elize V
- spojovací C
 - epentetické C u neslabičných sufixů (proti vzniku hiátu): y + s-n-ş
- geminované finální C u některých přejatých slov
 - elize
 - znovuobjevuje se před neslabičnými sufixy

tu. fonol. procesy: vokální harmonie

- tu. vokální harmonie: progresivní distanční asimilace vokálů
 - předožadní
 - labializace
 - ve flexi i v kořenech původní slovní zásoby jak před. tak lab.
 - labial attraction: v některých slovech s nelab. první slabikou se po labiálním C objevuje lab. V
- výjimky:
 - domácí slovní zásoba minimálně (anne, elma)
 - složená slova psaná dohromady (bugün)
 - cizí slova
 - přední varianty po zadních V u některých cizích slov (e.g. kalp, harp, hakikat + slova na -BVI')
 - některé derivační sufixy
 - některé sufixy, které jsou historicky samostatná slova

přízvuk

- suprasegmentální rys
- lexikální přízvuk
 - (rel.) prominentní slabika ve slově
 - mezijazykově různé akustické koreláty
 - intenzita, délka, výška, plná (x redukovaná) artikulace V
 - pevný - volný

tu. přízvuk

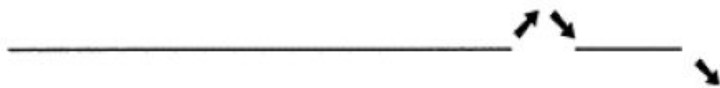
- většina kmenů: poslední slabika
- většina sufixů přízvučná
- některé sufixy (osoba u jmenných predikátů) a klitika (tázací mi, de, ise) nepřízvučné
- víceslabičné sufixy: přízvuk na první slabice (-íyor)
- v některých případech rozlišuje význam
 - yápma x yapmá
 - öğretménim x öğretmením
 - mısır x misír

tu. přízvuk: výjimky

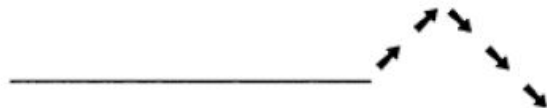
- sezerův přízvuk (pozorování turkologa e sezera o umístění přízvuku v přejímkách a cizích slovech)
 - umístění přízvuku u nepravidelných kmenů (s lexikálním přízvukem)
 - roli hraje otevřenost slabiky
 - adv. na -en: přízvuk na penultimě nebo antepenult.
 - odvozená emfatická adj.: přízvuk na první
 - převzaté kmeny (ne všechny):
 - těžká slova (ult. nebo penult. má zavřenou slabiku): na první zavřené
 - lehká slova (ostatní): na penultimě
 - na základě toho formulováno *sezerovo pravidlo*: přízvuk je na antepenultimě je-li první zavřená, jinak na penultimě (*is-tán-bul* vs *án-ka-ra* vs *a-tí-na*)
 - (nejen) domácí toponyma a cizí vlastní jména: stejná pravidla
 - pouze u toponym funguje zcela systematicky a prediktabilně

větný přízvuk v tu.

- průběh větné intonace v různých typech vět

(1) O HER zaman yemek-ler-in-i loKANta-da yer.
s/he every time meal-PL-3SG.POSS-ACC restaurant-LOC eats
'S/he always eats in a restaurant.'

(2) Dün çocuk-LAR okul-a git-Tİ mi?
yesterday child-PL school-DAT go-PF INT
'Did the children go to school yesterday?'

(3) Her gün NEreye gid-iyor-SUN?
every day where go-IMPF-2SG
'Where do you go everyday?'

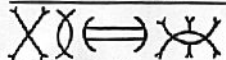
jazyk a psaná modalita: písemné systémy

- zachycení mluveného jazyka graficky
- podle základní jednotky písma:
 - piktografické
 - logografické
 - slabičné
 - segmentární:
 - abjad
 - alfabetá

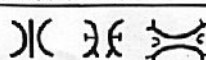

カタカナ

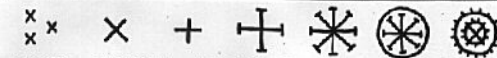
NSIBIDI WRITING OF THE
EJAGHAM PEOPLE
EXAMPLES OF A FEW TYPICAL NSIBIDI SYMBOLS
AND THEIR MANY SUBTLE VARIATIONS

LOVE, UNITY

HATRED, DIVORCE

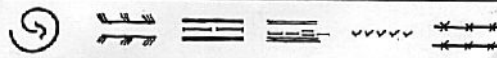
WORD, SPEECH, MEETING, CONGRESS

MIRROR, REFLECTION

TABLE SET FOR DRINK AND MEAT

TREK, JOURNEY, VOYAGE, TRACKS

NSIBIDI | PREVENT | LEOPARD | DEATH OF | MURDER | SPEAR | THIS LAND
MIRROR | DANGER | SKIN | FRIEND | WEAPON | POINT | IS ALL MINE

العربية

◁σςε∇

turkické jazyky a grafické systémy: ujurština

- staroturecké písmo
- staré ujurské písmo
- arabské písmo
- latinka
- cyrilice

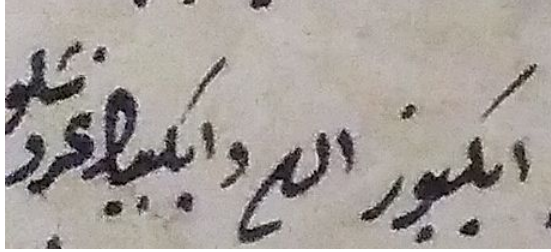
zápis tu. v historii

- osmanština
- latinka

osmanština a písmo

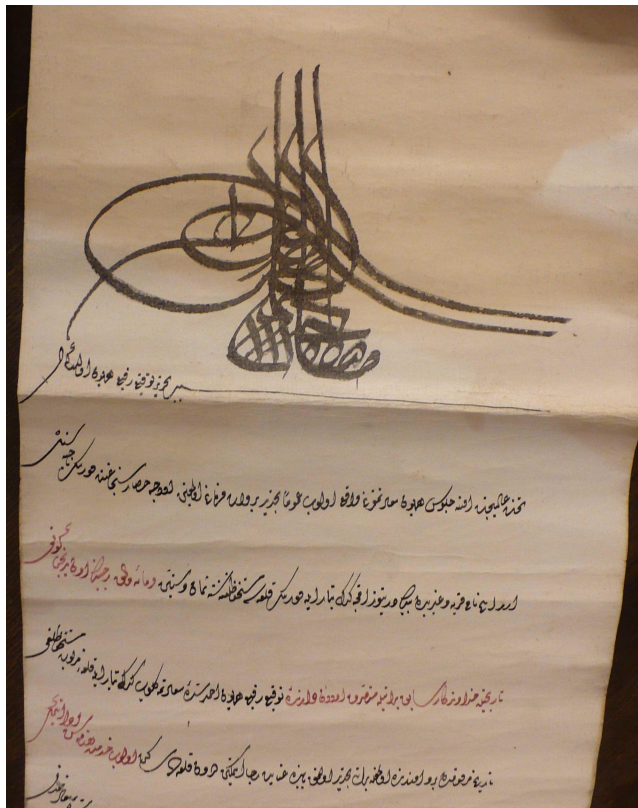
- (přizpůsobená) arabská abeceda
 - arabská a perská slova: originální zápis
 - rika, divani
 - harmonie se nezaznamenává
 - problémy
- arménské písmo, řecká alfabeta, hebrejské písmo

osmanština a písmo

ikiyüz elli ve ikibin kuruşlu

osmanština a písmo

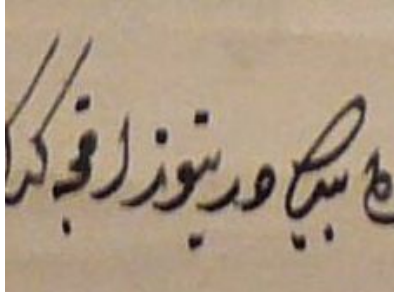
berat psaný duktem
divani

osmanština a písmo

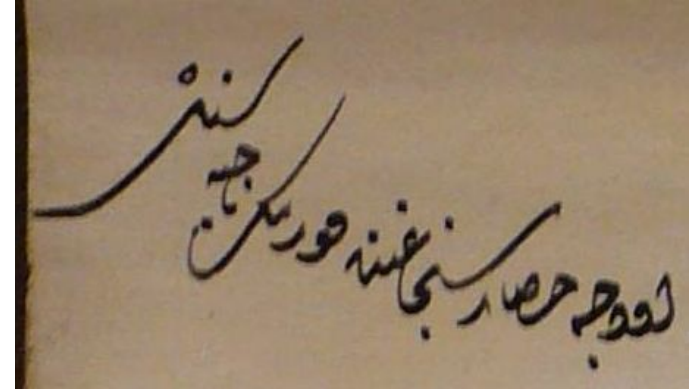
tuğra sultána mustafy iii.

osmanština a písmo

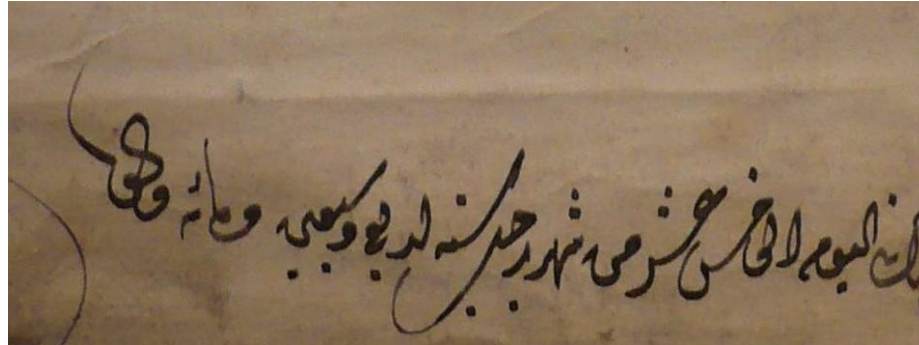

bin dördüz akçe

bin dördüz akçe

Lügat-i Hümayun

Lügat-i Hümayun

osmanština a písmo

osmanlıca bilenlere dört günde
ermenice okumanın usulü

osmanština a písmo

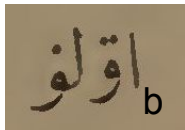

osmanština/turečtina a písmo

- snahy o reformu:
 - 1851: ahmed cevdet
 - cemiyet-i ilmiye-i osmaniye
 - 1862: antepi müniif paşa - konference o reformě pravopisu (překážka pokroku: brzda rozvoje gramotnosti + technická náročnost (typografie) - nejednoznačnost) - první návrh rozpojených písmen
 - fethali ahundzade - latinka (návrh velkovezírovi)
 - zavádění zvláštních diakritických znamének: şemseddin sami v kamus-ı türki, slovník ebüzziya tevfika beye

اؤلؤ_a

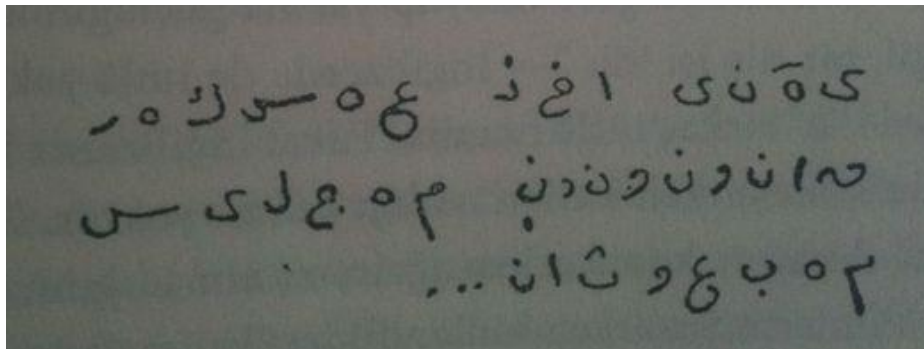
اؤلؤ_b

zápis slov ulu a ölü s diakritikou v lugat-ı ebüzziya

- 1913: enver paşa huruf-ı munfasıla (hatt-ı enveriye, ordu elifbası) - rozpojená písmena (zápis izolovanou podobou arabských písmen, zápis C i V) - užíváno na ministerstvu války, reálně ale spíš komplikace než usnadnění

osmanština/turečtina a písmo

- huruf-ı munfasıla (hatt-ı enveriye, ordu elifbası)

- ukázka rozpojeného písma, zápis v osmanštině níže:

يکی اخذ عسکر قانونینک مجلس مبعوثان

přepis: yeni ahz-ı asker kanununun meclis-i mebusan (nového zákona o nábore vojáků sněm poslanců ... (omluvte zhoršený překlad tohoto kusu, celá věta není k dispozici)

Ünsüz												
د	خ	ح	ج	چ	ص	ط	ی	ب	ف			
d	h	h	ç	c	s	t	p	b	'			
ğ	b	ض	ص	و	ش	ر	ز	ر	ذ			
z	ı	ž	ş	ş	s	ğ	z	r	d			
ن	م	ل	ه	ک	ک	ق	ق	ع	ع			
n	m	l	η	g	k	k	f	ğ	'			
								و	ه	ی	ة	ال
								al-	t	y	h	v

Ünlü												
و	و	و	و	ی	ی	ی	آ	ا	ه			
ö	u	o	ü	ī	ı	i	ā	a	e			

osmanština/turečtina a písmo

- snahy o reformu ii:

- 1879: cemiyet-i ilmiye-i arnavudiye - istanbulská albánská abeceda (mix latinky a alfabety) - şemseddin sami (sami frashëri)
- nábožensko-společenská otázka: můžou muslimové nepoužívat arabské písmo? - fatva o zákazu latinky pro muslimy
- 1910: hüseyin cahit - arnavut hurufatı - obhajoba a výzva k přechodu na latinku pro tu., 1914: novinář a intelektuál kılıçzade hakkı pro latinku
- argumenty pro zachování arabské abecedy:
 - je uzpůsobená turečtině
 - není třeba mít latinku, aby bylo turecko západní zemí (cf. japonsko)
 - zachování kulturní, intelektuální a jazykové kontinuity
 - negramotnost je daná ekonomickou situací, ne abecedou
- argumenty pro latinku:
 - je jednodušší technicky (tisk, telekomunikace) i na uzpůsobení turečtině
 - přiblížení západu, zvýšení gramotnosti a vzdělanosti (osvojení trvá dlouho)
 - cizincům se zpřístupní turečtina

Lower case	a b c ç d ð e e f g ğ h i j k l λ m n η o p q r p s σ t θ u v x x y z z
Upper case	A B C Ç D B E P F G Ğ H I J K L λ M N H O Π Q R P S C T Θ U V X X Y Z Z
Sample sentence	Gqip eshte ne gjuhë sime e bukur (Albanian is a beautiful language)

harf devrimi

- součást republikánských reforem
- atatürk: přemýšlel o tom a plánoval to (memoáry halide edip)
 - némethova turecká gramatika (1917): latinka + č, š, ŷ, □
 - “francouzský pravopis”

Dunya inssanlar idjin bir dari imtihandir. İmtihan idilène inssanin hère çualé moutlaka pèke mouvafike djévabe vermessi mumqune olmaya bilire. Fékate duchunmélidir qui heuquume djévabların héiéti oumoumiyèssindène hassil olan mouhassalaya gueurè virilir.⁸

Dünya insanlar için bir dar-ı imtihandır. İmtihan edilen insanın her suale mutlaka pek muvafık cevap vermesi mümkün olmayabilir. Fakat düşünmelidir ki, hüküm, cevapların heyet-i umumiyesinden hasil olan muhassalaya göre verilir.

For human beings, the world is an examination hall. It may not be absolutely possible for the examinee to give a very appropriate answer to every question. But he must bear in mind that the verdict is given in accordance with the result deriving from the answers taken as a whole.

harf devrimi

- součást republikánských reforem
- atatürk: přemýšlel o tom a plánoval to (memoáry halide edip)
 - némethova turecká gramatika (1917): latinka s použitím č, š, ŷ (pro současné ğ), □ (pro současné h) - atatürkovi se nelíbilo
 - “francouzský pravopis”
 - mezitím: latinka v ázerbajdžánu, jaňalif v sssr (1924-28), 1. turkologický kongres v baku 1926 - diskuze o využití latinky a/nebo cyrilice pro turkické jazyky

harf devrimi

BIRLAŞDIRILMIŞ JENI TYRK ALIFBASİ

A a	B b	C c	Ç ç	D d	E e	Ə ə
<i>A a</i>	<i>B b</i>	<i>C c</i>	<i>Ç ç</i>	<i>D d</i>	<i>E e</i>	<i>Ə ə</i>
ا	ب	ج	چ	د	ه (jel=аер)	ئ (هه)
F f	G g	Ŗ ŗ	H h	I i	J j	K k
<i>F f</i>	<i>G g</i>	<i>Ŗ ŗ</i>	<i>H h</i>	<i>I i</i>	<i>J j</i>	<i>K k</i>
ف	گ	ق	-	ی	ی (ای)	ک
L l	M m	N n	Ŋ ŋ	O o	Ө ө	P p
<i>L l</i>	<i>M m</i>	<i>N n</i>	<i>Ŋ ŋ</i>	<i>O o</i>	<i>Ө ө</i>	<i>P p</i>
ل	م	ن	ڭ	و (اولى)	ؤ (اولى)	پ
Q q	R r	S s	Ş ş	T t	U u	V v
<i>Q q</i>	<i>R r</i>	<i>S s</i>	<i>Ş ş</i>	<i>T t</i>	<i>U u</i>	<i>V v</i>
ق	ر	س	ش	ت	و (اوزون)	و (آو)
X x	Y y	Z z	Ẓ ẓ	б б		
<i>X x</i>	<i>Y y</i>	<i>Z z</i>	<i>Ẓ ẓ</i>	<i>б б</i>		
خ	و (اوزون)	ز	ز	ی (الى)		

ئازاربهيجاندا قابول ئيدىلگەن ياكى ئىزلىرىدا

Jon.turq alifbasini.n. duzulusu.

ياكى تۇرك ئەلىفباسىنىڭ تۈزۈلۈشى .

A a	B b	C c	Ç ç	D d
<i>A a</i>	<i>B b</i>	<i>C c</i>	<i>Ç ç</i>	<i>D d</i>
a ا	be ب	ce ج	çe چ	de د
E e	ə ə	F f	G g	H h
<i>E e</i>	<i>ə ə</i>	<i>F f</i>	<i>G g</i>	<i>H h</i>
e ا	ə ا	ef ف	ge غ	haz (ح) ه
I i	L l	J j	K k	L l
<i>I i</i>	<i>L l</i>	<i>J j</i>	<i>K k</i>	<i>L l</i>
i ا	l ل	j ي (ای)	ka ق	el ل
M m	N n	n	O o	Ө ө
<i>M m</i>	<i>N n</i>	n	<i>O o</i>	<i>Ө ө</i>
em م	en ن	sagır nın ß	o (وز) او	ө (وز) او
P p	Q q	q q	R r	Ş ş
<i>P p</i>	<i>Q q</i>	<i>q q</i>	<i>R r</i>	<i>Ş ş</i>
pe پ	qu ق	qu ق	er ر	es س
T t	U u	V v	X x	Y y
<i>T t</i>	<i>U u</i>	<i>V v</i>	<i>X x</i>	<i>Y y</i>
te ت	u (وز) او	ve و	xe خ	y (وزون) او
Z z.	Ẓ ẓ	z z		معلوم
<i>Z z.</i>	<i>Ẓ ẓ</i>	<i>z z</i>		
ze ز	ze ز	ze ز	apostrof	mə'lym

jednotná turecká abeceda
(turkické národy sssr); první
ázerská latinka

29 рас. Төрки телләрнең берләштерелгән яналиф алфавиты
(„Стенографический отчёт Первого пленума ВЦК НТА“. М., 1927).

26 рас. Азәрбајҹанда берекче яналиф алфавиты („Могориф“, 1923, № 2).

harf devrimi

- součást republikánských reforem
- atatürk: přemýšlel o tom a plánoval to (memoáry halide edip)
 - 1922: ještě je brzo (konzervativní sněmovna - šejchové, kmenoví vůdci)
 - 1923: kazım (karabekir) odmítnuto na ekonomickém fóru (latinka je imperialistická, cizinci si chtějí ulehčit učení turečtiny)
 - 1926: kılıçzade hakkı: arap harflerini de cebrail getirmemişti ya - poslední odmítavý článek k (ne)souvislosti arabského písma a islámu
 - 1928: ustavení dil encümeni (komise pro reformu písma a gramatiky)
 - systém založený na istanbulske výslovnosti
 - největší diskuze o palatalizaci (Qamil > Khamil > Kâmil (> dnešní Kamil))
 - ğ - pozůstatek staré výslovnosti (cf. dnešní stav) a ı (problematické v psacím písmu)
 - srpen - říjen přípravná fáze (komise doporučila 5- nebo 15leté přechodné období - atatürk odmítl) - lekce v dolmabahçe - úředníci, poslanci, intelektuálové - přezkoušení
 - 1/11 zákon č. 1353: do 6 1929 úplný přechod na latinku včetně písemného styku mezi občany a státem

harf devrimi

- součást republikánských reforem
- atatürk: přemýšlel o tom a plánoval to (memoáry halide edip)
 - némethova turecká gramatika (1917): latinka, č, š, ŷ, □
 - “francouzský pravopis”
 - mezitím: latinka v ázerbajdžánu, jaňalif v sssr (1924-28)
 - 1922: ještě je brzo
 - 1923: kazim (karabekir) odmítnuto na ekonomickém fóru
 - 1926: kılıçzade hakkı: arap harflerini de cebrail getirmemişti ya -
 - 1928: dil encümeni (komise pro reformu písma a gramatiky)
 - systém založený na istanbulske výslovnosti
 - největší diskuze o palatalizaci (Qamil > Khamil > Kâmil)
 - ě - pozůstatek staré výslovnosti (cf. dnešní stav) a ı (
 - srpen - říjen přípravná fáze
 - 1/11 zákon č. 1353

